

rija in da je današnjemu bralcu, ki ni specialist za rimsko epigrafiko in topografijo, praktično nedosegljiv. V komentarjih avtor ne stremi k znanstveni izčrpnosti teksta, temveč je njegov namen vzpodbuditi širši krog bralcev k poglobljenemu študiju dokumentov. Pojasnila k itinerariju se omejujejo na poročila o stanju raziskav in dodatek novejša literature k rimski topografiji.

Knjiga je razdeljena na tri dele; v prvem avtor objavlja zbirko napisov iz kodeksa 326 (FF 67-79). Na levi strani knjige je faksimile posameznih strani kodeksa, na desni pa moderni kurzivni prepis. Pri prepisu avtor ne upošteva delno nepravilne interpunkcije; okrajšave zaradi boljšega razumevanja izpiše. Slikovnemu delu sledi prevod in komentar posameznih napisov. Tukaj avtor navaja, za kakšen napis gre, kje je bil najden, ali je še ohranjen, ali je bil pogosto omenjan v izročilu in, kadar je bilo mogoče ugotoviti, ali je anonimni pisec rokopisa napis sam videl na prvotnem mestu. Temu sledi faksimile napisa iz *CIL*-a ali tekst, povzet iz drugih modernih izdaj. Pod tem je prepis z razrešitvijo okrajšav in nemški prevod. V komentarju avtor podaja historični kontekst, v katerem je nastal napis, njegovo datacijo in kratko bibliografijo.

V drugem delu knjige najdemo itinerarij mesta Rima iz Einsiedelskega kodeksa. Ta naj bi bil ravno tako iz karolinškega časa in je neke vrste vodič za tujce skozi Rim, urejen po posameznih romarskih poteh. Njegov namen je tujcem romarju predstaviti najpomembnejše krščanske cerkve in antične spomenike ter poti, ki vodijo k njim. Kot kažejo moderne raziskave, avtor ni napisal itinerarija po avtopsi, temveč je kot predlogo uporabil neko karto iz pozne antike ali zgodnjega srednjega veka. Opis poti anonimni pisec obravnava enotno; najprej poda izhodišče in cilj poti, notira oporne točke (npr. slavoloki in trgi), ki se jih pot neposredno dotika, in označuje spomenike levo in desno od poti. Da spomeniki niso navedeni po lastni avtopsi, ampak povzeti po neki karti, kaže pogosto velika razdalja posameznih spomenikov od poti ali, da je avtor večih zamenjal levo in desno stran, kar se lahko zgodi ob nenatančni uporabi karte. Imena cerkva, ki jih navaja anonimni pisec, kažejo na zgodnji srednji vek, pri antičnih spomenikih pa pozna še velik del antičnih imen. Spomenike, ki so danes že zdavnaj izgubljeni (npr. *Elephantus* pri *Forum Boarium*, *Septizonium*, *Mela sudans* pri Koloseju, mline pri Janikulu), imenuje še s starimi imeni, pri drugih antičnih gradnjah pa že nastopajo srednjeveške oznake (z izjemo velikih gradenj, kot je Pompejev teater ali Dioklecijanove terme, ki so ohranile svoje ime).

Tudi v tem delu knjige najdemo najprej faksimilirane strani kodeksa na levi in kurzivni prepis na desni strani. Temu sledi komentar, kjer je vsaka od dvanajstih poti, ki jih navaja itinerarij, posebej obravnavana. Pri vsaki poda avtor najprej prepis, risbo, ki jo povzema po Hülsenu (predelana izdaja Jordanove *Topographie der Stadt Rom im Altertum* II, Berlin 1878, 12 1885, 1871, 13 1907), nato pa topografski komentar z navedbo moderne literature. V tretjem delu knjige, ki je obenem najkrajši, najdemo opis Avrelijanovega mestnega obzidja. Opis je naveden v Einsiedelskem rokopisu v dodatku k itinerariju. Avrelijanovo obzidje je obnovil cesar Honorij, popravila pa je doživelo tudi pod Teoderikom in Justinijanom. Opis omenja število obrambnih naprav od Petrovih vrat do posameznih mestnih vrat in od ceste do ceste. Dolžine niso navedene, kot bi bilo pričakovati, če je bila predloga k opisu uradna statistika. Mogoče so se izgubile pri prepisovanju ali pa so bile izpuščene. Opis obzidja beleži k vsakemu od sedemnajstih odsekov obrambne naprave z njihovimi tehničnimi imeni (*turres*, *propugnacula posternae*, *necessariae*, *fenestras maiores forinsecus*, *fenestras minores*). Na koncu poročevalc izračuna vsoto vseh obrambnih naprav. Avtor nam na kratko predstavi zgodovino obzidja in tehnične termine, ki jih uporablja anonimni pisec. Sliko poznoantičnega obzidja povzema po Krautheimerju (*Rome. Profile of a City* 312-1308, New Jersey 1980), na koncu pa poda še statistiko Honorijanovega obzidja, ki jo navaja anonimni pisec, z modernimi popravki. Spremnj del knjige vsebuje kratek izbor literature, indekse (k osebam, krajevnim in geografskim podatkom, posameznim antičnim spomenikom in cerkvam) in osem tabel z nekaterimi znamenitostmi Rima.

Milan LOVENJAK

H. L. Royden: *The Magistrates of the Roman professional Collegia in Italy from the first to the third Century A.D.* Bibliotheca di studi antichi 61. Giardini editori e stampatori in Pisa, Pisa 1988. 279 strani.

Pričujočo monografijo, ki je bila v zgodnejši verziji sprejeta kot doktorska disertacija na "University of North Carolina at Chapel Hill" (1986), bi lahko opredelili kot študijo iz latinske epigrafike in rimske socialne zgodovine, saj dopolnjuje obravnavanje legalnega položaja kolegijev (*collegia*) z natančno prozopografsko in onomastično raziskavo njihovih najvišjih uradnikov (magistratov). Na podlagi zbirke napisov in popolne liste magistratov je avtor skušal osvetliti družbeni in ekonomski položaj uradnikov v različnih strokovnih društvih ter njihovo vlogo v socialnem življenju njihovih mest. V uvodnem delu knjige avtor predstavi dosedanja dela o rimskih kolegijih, začeni s študijami iz prve polovice 19. st.. Podrobneje se ustavi pri knjigi J.P. Waltzinga (*Etude sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident*, 4 vol., Louvain 1895-1900), ki je še zdaj nepogrešljiva za študij različnih vidikov rimskih kolegijev. Waltzingu naš avtor očita, da obravnava notranjo organizacijo kolegijev večinoma na podlagi gradiva različnih strokovnih, verskih ali pogrebniških kolegijev in pri tem ne navaja, katero gradivo se nanaša na strokovne in katero na druge vrste kolegijev. V 90 letih od izida knjige je bilo poleg tega najdenih precej novih napisov, ki dopolnjujejo naše poznavanje kolegijev, posebej glede na njihovo notranjo sestavo. V nadaljevanju avtor ovrednoti literaturo o kolegijih iz 20. st. do najnovejših študij, in pri tem ugotovi, da magistrati kljub veliki pozornosti, ki so je bili deležni kolegiji, niso bili podrobneje raziskani. Omenjene pomanjkljivosti naj bi odpravila pričujoča knjiga. V uvodnem delu avtor razloži še nekatere strokovne izraze, ki jih je v knjigi uporabil, pa tudi to, zakaj se je odločil za časovni okvir od 1. do 3. stoletja.

Pojem "magistrat" označuje glavnega izvršilnega uradnika ali načelnika kolegija. Različni drugi uradniki, ki so delovali v kolegijih kot "curatores", "quaestores", "scribae" in "decuriones", niso bili vključeni v katalog, razen če je bilo znano, da so sodelovali pri vodenju kolegijev. Za takšne je avtor uporabil naziv *minor* (podrejeni), da ne bi prišlo do zamenjave med temi in vodilnimi magistrati v kolegijih. Čas od 1. do 3. st. je avtor izbral iz več razlogov. To je bil čas stabilnosti, ko so bili strokovni kolegiji še posebej svobodne zasebne organizacije, ker jih tako kot prej in pozneje ni ovirala večja odvisnost od političnih struktur. Podatki iz republikanskega obdobja so skromni, začetki tovrstnih institucij pa nejasni, tradicionalno datirani v čas Numa Pompilija ali Servija Tulija. Tradicionalno dajo Cezarja in Avgusta so kolegiji doživeli spremembe, samo tistim, ki datirajo v starejši čas ali ki so legitimno služili javni koristi (*antiqua et legitima*), je bilo dovoljeno obstajati še naprej, vsi drugi so propadli. Pozneje je moral senat izdati posebno dovoljenje za ustanovitev kolegija. V 3. st. se je začel značaj kolegijev ponovno spreminjati, naloge uradnikov do države so postale znatno bolj obvezujoče in so se razvile v dejanski del imperialnega aparata. Važen kriterij v izbiri kronoloških meja je bila avtorju tudi količina in vrsta antičnega zapisa, ki se je ohranil. Ta je skoraj izključno epigrafski, velika večina latinskih napisov pa je datiranih ravno v prvih 300 let cesarstva.

V prvem poglavju nam avtor obširno predstavi zgodovinsko ozadje in nekaj drugih tem, bistvenih za pričujočo študijo (notranja organizacija kolegijev, rimska nomenklatura, "alba" in "fasti" kolegijev ter duhovščina: "augustales" in "seviri augustales").

Kataloški del knjige s podrobno raziskavo magistratov obsega poglavja od 2 do 7. Magistrati so geografsko razdeljeni v tri skupine: Ostija (in "Porus"), Rim in drugi deli Italije zunaj Rima in Ostije. Vsaki skupini sta posvečeni dve poglavji: Ostija - poglavji 2 in 3, Rim - poglavji 4 in 5, drugi deli Italije - poglavji 6 in 7. Drugo poglavje vsake skupine kataloško obravnava vse magistrate iz te skupine, prvo poglavje vsake skupine pa obravnava posamezni kolegij kot celoto. Kolegiji iz posameznega mesta so urejeni lokalno in obenem tako, da kolegiji, ki obsegajo podobne poklice, nastopajo zaporedoma. Dve poglavji, ki obravnavata magistrature iz kolegijev v Italiji zunaj Ostije in Rima, sta nadalje razdeljeni tako, da so

magistrati razvrščeni po mestih. Zaradi enostavnosti je avtor uporabil vrstni red, po katerem mesta nastopajo v CIL. V poglavjih, ki obravnavajo magistrature na individualni podlagi, so le ti razdeljeni po kolegijih. Znotraj vsakega kolegija so magistrati urejeni kronološko, kadar je bilo vsako magistraturo posameznika mogoče datirati. Kolegiji si sledijo po enakem vrstnem redu kot v poglavjih o kolegijih. Vsak magistrat je označen s posebnim številom, kar v knjigi služi za identifikacijo posameznikov. V poglavju 8 so v sklepnih ugotovitvah strnjene vse informacije in dognanja iz prejšnjih poglavij. Avtor najprej povzame rezultate o organizacijski sestavi kolegijev in o karieri (*cursus honorum*) njihovih magistratov. Temu sledi razlaga raznih strokovnih izrazov *honoratus*, *quinquennalicius*, *quinquennalicius perpetuus* itd., statistične analize o statusu in izvoru magistratov, opis funkcij in dolžnosti magistratov ter njihova povezava z municipalno administracijo. V nadaljevanju je vključenih nekaj dodatkov v pomoč bralcu. V dodatku 1 so besedila nekaterih neobjavljenih napisov iz Ostije in "Jasti" tesarjev ("fabri tingarii") iz Santa Prassede v Rimu. Dodatek 2 vsebuje listo in konkordanco napisov, ki pripadajo magistratom. Popolna lista magistratov v vrstnem redu, kot nastopajo v katalogu, je v dodatku 3. Sem so vključeni tudi podatki o statusu in prednikih magistrata ter naziv (*titulatura*) njegove magistrature. V dodatku 4 je kazalo vseh kolegijev, katerih magistrati so bili vključeni v študijo, v zadnjih dveh pa indeks imen (*nomina* in *cognomina*) magistratov.

Na koncu knjige je obsežna bibliografija pogosteje navajanih del.

Milan LOVENJAK

Gian Luca Gregori: *Genealogie estensi e falsificazione epigrafica*. Opuscula epigraphica I. Casa editrice Quasar, Roma 1990. 30 strani.

S pričujočo knjižico, ki ni daljša od srednje dolgega članka, se (poleg odličnih *Supplementa Italica* in *Vetera*) odpira nova serija monografskih izdaj Oddelka za antične zgodovinske, arheološke in antropološke vede na Univerzi *La Sapienza* v Rimu, pod vodstvom S. Panciere. Delce obravnava problem epigrafskih ponaredek v severni Italiji; iztočnica za študijo je napis *CIL* XI 848, ki ga je izdal Bormann in ki se hrani v Modeni, v *Lapidario Estense*. Napis omenja nekega Tiberija Atija Gajevega sina, ki je opravljal funkcijo enega od četverice mož s pooblastilom izrekanja sodb (*quattuor viri iure dicundo*). V *CIL*-u je objavljen kot pristen, vendar kratko besedilo vsebuje nekaj nenavadnih podrobnosti, tako da je bil sum v njegovo pristnost upravičen; pričujoča študija je dokazala, da gre nedvomno za ponaredek iz obdobja renesanse.

Avtor obravnava problem začetkov ponarejanja starin in vzrokov za to dejavnost, ki je bila posebej razširjena v severni Italiji (glej npr. tudi G. Bandelli, C. Egnatius T.f. Veitor e C. Virginius C.f. Pulcher. Dall'antico ai moderni, v: *Maniagolibero, un paese, la sua gente*. Maniago/Pordenone 1989, za nas zanimivo zaradi neposredne bližine).

V Benetkah in v Padovi je mogoče že v začetku 14. stoletja opaziti željo mest, da bi utemeljila svojo čim daljšo in slavnjejšo zgodovino. V tem prizadevanju so humanisti na eni strani arbitrarno povezovali pristne epigrafske spomenike z antičnimi literarnimi viri, korak naprej pa je bil ta, da so na osnovi bolj ali manj pravilno interpretiranih podatkov iz literarnih virov ponarejali napise. V 15. in 16. stoletju je ponarejanje še dodatno cvetelo, ker so si plemeniti družine prizadevale navezati svoj rodovnik na antične Rimljane ali celo na mitične heroje. Sredi 16. stoletja je med Estenci iz Ferrare in Medicejci iz Modene v zvezi z vprašanjem, kateri družini gre prednost pri odnosih s papežem in vladarjem, izbruhnila prava diplomatska vojna. O rodovnikih uglednih družin so obstajale obsežne učne knjige, v katerih so opisovali njihov izvor s podobnimi besedami kot npr. Gian Battista Giraldu Cinzio, ki v svojem latinsko napisanem delu *De Ferrara et Atestinis Principibus commentariolum* (sredi 16. stoletja) piše, da nekateri izvajajo začetek Estencev od Noetovih potomcev, drugi pa od Antenorja oz. njegovca tovariša Marka, zato so markizi, sam pa je mnenja, da družina izhaja od antičnega

Herkula. V takšni klimi so nastajali epigrafski ponaredek, ki naj bi dokumentirali učene teorije nekaterih italijanskih humanistov, ki so si zanje želeli otipljivih dokazov.

Avtor je sledil vsem še ohranjenim arhivskim objavljenim in le rokopišno ohranjenim zapisom tega spomenika in je zaključil, da je besedilo napisa po vsej verjetnosti dal ponarediti Girolamo Falletti med bivanjem v Benetkah, ko je pripravljala genealogijo Estencev. Njihov izvor je izpeljeval iz antične familije Atijev. Kot arhivski dokument je bil napis poslan Alfonzu II. Konec 16. ali v začetku 17. stoletja je kamen skupaj z drugimi estenskimi zbirkami antičnih spomenikov prišel v Modeno, nekaj deset let pozneje pa v družinsko rezidenco na deželi, Pentetorri. Čez sto let se je vrnil v njihovo mestno palačo, dokler ni na začetku prejšnjega stoletja našel svoj prostor v Akademiji lepih umetnosti in nazadnje v lapidariju Muzeja.

Knjižica je opremljena z nekaj reprodukcijami prepisov napisa iz različnih rokopisov in s fotografijami, ki prikazujejo poleg tega nepristnega spomenika tudi aventične rimske napise, ki so služili ponarejevalcu za navdih. Delce je nedvomno zelo zanimivo; kot je navedeno v 1. opombi, bo izšlo kot članek v zborniku *Miscellanea di studi archeologici e di antichità IV* (izd. F. Rebecchi), nikjer pa ni povedano, iz kakšnih razlogov je izšlo tudi v knjižni obliki.

Marjeta ŠAŠEL KOS

E. Römer-Martijne: *Römerzeitliche Bleietiketten aus Kalsdorf, Steiermark*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften Bd. 205. Wien 1990. 279 strani, 140 slik in 32 tabel.

V zadnjem času epigrafiki vse več pozornosti posvečajo napisom na uporabnih predmetih (keramiki, kovinskih predmetih, opekah ipd.), ki jih v korpusih napisov najdemo pod oznako *instrumentum domesticum*. Razen žigov izdelovalcev gre večinoma za tekste v kurzivni pisavi, ki označujejo lastništvo, težo ali mero in tako neposredno pričajo o življenju preprostih ljudi. V Peči na Madžarskem je bil tudi že prvi epigrafski kongres posvečen tej tematiki (11. - 14. september 1991), na katerem so bili predstavljeni najnovejši dosežki s tega področja.

Med *instrumenta domestica* spadajo tudi napisi na svinčenih ploščicah, najdenih širom rimskega imperija. Največjo tovrstno najdbo doslej predstavlja depo čez 1000 ploščic iz Siscije, odkrit v prejšnjem stoletju, ki še ni bil deležen primerne objave. Objavljenih je bilo le 21 ploščic, ki so danes v Budimpešti (G. Alföldy, *Folia Archeologica* 8, 1956, 97 ss). Drugo najštevilnejšo najdbo svinčenih ploščic predstavlja depo iz Kalsdorfa na avstrijskem Štajerskem, ki vsebuje 201 kosov in nam ga predstavlja pričujoča knjiga.

Najdba je prišla na dan leta 1979 pri planiranju za gradnjo hiše. Žal so bile stratigrafske okoliščine z gradbenimi stroji uničene, tako da najdbe ni bilo mogoče točneje časovno opredeliti. Fragmenti keramike, ki so bili najdeni ob gradbenih delih kažejo na 2.-4. stoletje. Stanje ohranjenosti ploščic je različno, pri večini površino pokriva preperel ali zasigan sloj, tako da so črke pogosto komaj razpoznavne. Večina ploščic je popisana na obeh straneh v latinski kurzivni pisavi, katere branje dodatno otežujejo samovoljne ligature v tekstu in majhnost ploščic.

Avtorica nam po uvodnem delu predstavi postopek čiščenja, konserviranja, branja, risanja in fotografiranja ploščic. Najprej so bile oprane z vodo in mehko ščetko, nato pa očiščene s posebno metodo pihanja steklenega prahu. Pri konserviranju je bil uporabljen poseben lak. Branje tekstov je potekalo pod stereomikroskopom s 7 do 45-kratno brezstopenjsko povečavo, pri čemer so bile ploščice dodatno osvetljene s posebnimi svetilnimi palicami, ki jih je bilo mogoče prilagajati. Pri prerisovanju je bila uporabljena posebna priprava, namenjena za risanje žigov na terri sigilati.

V katalogu je obravnavanih 131 ploščic, na katerih so bili ugotovljeni napisi. Vsaki je praviloma namenjena po ena stran v knjigi. V zgornjem delu strani je vedno risba prednje in